

УДК378: [37.011.3-051:784.9]
DOI: 10.36550/2415-7988.2019.182.6

ОВЧАРЕНКО Наталія Анатоліївна –

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування
Криворізького державного педагогічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4874-1716>
e-mail: shvager77@gmail.com

ІНКЛЮЗИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні однією з нагальних проблем українського суспільства є вирішення питання інклюзії для осіб з особливими освітніми потребами. У такому контексті зростає значення музики в освітньому процесі, яка має невичерпні мистецькі можливості для соціалізації дітей, розвитку їх світоглядної, мотиваційної, пізнавальної, емоційно-вольової сфер, а також – потреба в готовності вчителя музичного мистецтва до інклюзивної навчальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інклюзивної освіти почало активно розглядатись у вітчизняній педагогічній науці лише в останні кілька років. Результати обґрунтування її концептуальних засад розкрито в наукових доробках українських учених таких, як: І. Білозерська, А. Колупаєва, І. Кузава, Т. Сак, О. Таранченко, М. Швед. Специфіку роботи з особами, що мають особливі освітні потреби в сфері музичного мистецтва висвітлено в працях: Т. Добровольської, М. Зикова, Л. Комісарової, О. Ляшенко. Зарубіжний досвід щодо теорії й методології інклюзивної музичної освіти представлено в дослідженнях: О. Клюєва, О. Овсяннікова, О. Смірнова; її технологічне забезпечення вивчали: А. Говорова, О. Воронов, Ю. Криводдонова. Разом з тим, враховуючи важливість вирішення загальних питань інклюзивної освіти та недостатню розробку проблеми інклюзивної музичної освіти в педагогічній теорії, існує необхідність у дослідженні її інклюзивного потенціалу.

Мета статті – виявлення інклюзивного потенціалу музичної освіти в контексті теоретичного дискурсу. Відповідно до мети визначено наступні завдання: розкрити сутність поняття «інклюзивний потенціал музичної освіти»; окреслити перспективні шляхи підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до використання змісту, форм, методів інклюзивного музичного навчання дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «інклюзія» стало вживатись приналежно до сфери освіти в Україні починаючи з 90-тих років ХХ ст., оскільки до цього часу превалювало

сегрегативне навчання людей з проблемами розвитку. Саме на початку 90-тих років у нашій країні почала приділятися особлива увага розбудові національної системи освіти та упровадженню інклюзивної практики (О. Таранченко) [3]. Однак навіть у сучасному періоді розвитку освіти, за думкою А. Колупаєвої, необхідно виокремити кілька етапів розвитку освіти дітей з особливими потребами [3]: I етап (1991 – 2000 рр.) – інституалізація та жорстка регламентація освітнього процесу у спеціальних навчальних закладах; II етап (2001 – 2010) – активізація стихійного інтегрування дітей з особливими потребами до загальноосвітніх навчальних закладів на тлі ствердження інклюзивної освіти; III етап (2011 р. – донині) – впровадженні інклюзивної освіти.

У словниковій літературі термін «inclusion» перекладається з англійської мови як включення, приєднання, інклюзія [6, с. 360]. Дефініція «включення» означає, що дитині з обмеженими можливостями надається право відвідувати загальноосвітній заклад і для цього створюється необхідне адаптоване освітнє середовище та надаються відповідні додаткові послуги, які приносять користь від спільного їх навчання зі здоровими однолітками [5, с. 151]. Інклюзія розглядається як «процес реального включення всіх громадян, які мають труднощі у психофізичному розвитку в активне суспільне життя» [4].

У наш час погляд на інклюзивне навчання в системі освіти зазнає певних змін, оскільки до нього долучаються не тільки особи, які мають психофізіологічні розлади, а й учні обдаровані, з групи національних меншин, переселенців тощо. Згідно Закону України «Про освіту» (2017 р.), інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [1]. Законодавчі документи засвідчують [7], що інклюзивного навчання потребують особи, які: за станом здоров'я не можуть відвідувати навчальний заклад; проживають у селах і селищах (коли кількість учнів у класі становить менше 5 осіб); проживають у зоні збройного

конфлікту, на тимчасово окупованій території України або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження; знаходяться в надзвичайних ситуаціях природного або техногенного характеру; мають високий навчальний потенціал і можуть прискорено закінчити школу; є іноземцями або особами без громадянства.

Відомо, що люди з особливостями розвитку мають надзвичайно вразливу почуттєву сферу. І в такому випадку, щоб пізнати себе, гармонізувати емоційний свій світ може допомогти музика. Доцільно згадати слова В. Сухомлинського, що пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї; без музики важко переконати людину, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури [10].

Саме тому, особливого значення набуває музична освіта та виявлення її інклюзивного потенціалу, що потребує окреслення нашого розуміння поняття «музична освіта». Музична освіта – це багаторівнева освітня система в сфері музичного мистецтва яка є процесом підготовки особистості до музичної діяльності і, у той же час – результатом, що передбачає опанування нею (особистістю) компетентністю в сфері музичного мистецтва [9, с. 136]. В інтенції О. Ключова, особливість музичної освіти визначається своєрідністю музики, у якості «освітнього матеріалу» [2, с. 205], яка долучає до самих глибоких основ буття і секретів життя; служить могутнім засобом вираження людської природи; забезпечує комунікацію людей, етносів, націй. Інклюзивний потенціал музичної освіти ми розглядаємо як специфічні освітні можливості музики, що використовуються в музичному навчанні осіб з особливими освітніми потребами для включення їх в активне суспільне життя.

У мистецькій теорії і практиці розрізняють загальну музичну освіту, яку отримують в школі, та спеціальну, що готує до професійної діяльності музиканта-виконавця, педагога, композитора. Розглядаючи проблему неперервної інклюзивної спеціальної музичної освіти в зарубіжному досвіді, О. Смірнов вирізняє три ступеня такої освіти: музична школа, музичний коледж, музична консерваторія (в Україні – музична академія) або музичний факультет вищого навчального закладу та аналізує їх методичне, фінансове, матеріальне забезпечення [10].

Зважаючи на те, що випускники закладів вищої музично і музично-педагогічної освіти нерідко працюють з дітьми з особливими

освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти, спеціальних школах, існує соціальна необхідність у підготовці фахівців з музичного мистецтва до інклюзивної навчальної діяльності. Майбутні вчителі-музиканти повинні опанувати навчальним матеріалом щодо змісту, форм, методів інклюзивного музичного навчання дітей у закладах середньої освіти в інклюзивних класах (не більше трьох дітей), спеціальних школах для проведення корекційно-розвиткових занять, що визначені індивідуальною програмою розвитку (зміст дисципліни, кількість годин, форми контролю, критерії оцінювання) або вдома в індивідуальній формі навчання. Студентам необхідно оволодіти вміннями створювати навчальні програми з музичного мистецтва, укладених на основі типових навчальних планів, а також, при необхідності, й індивідуальний навчальний план та програму.

У формуванні змісту інклюзивного навчання з дітьми з особливими освітніми потребами важливо враховувати функційний вплив музики на світоглядний, інтелектуальний, емоційний світ дитини, який розкрито в працях з музичної психології (В. Бехтерева, Л. Виготського, В. Петрушина); музикознавства (Н. Герасимової-Персидської, М. Кагана, В. Медушевського, О. Сохора, В. Холопової); музичної педагогіки (Е. Абдуліна, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського). Згідно думки вчених різних сфер, музичне мистецтво виконує комунікативну, етичну, естетичну, канонічну, евристичну, пізнавально-просвітницьку, суспільно-перетворювальну, особистісно-перетворювальну, навчальну, розвивальну, виховну, сугестивну, гедоністичну, компенсаторну, катартичну функції. Тому, у залежності від індивідуальних особливостей дитини, необхідно ретельно підбирати музичний матеріал для вирішення її освітніх проблем. Так, В. Бехтерев досліджує вплив музики на психологію дитини, визначив, що музичне мистецтво має високу ефективність для наповнення позитивною енергією душі, гармонізації інтелектуального і емоційного світу дитини, формування її ціннісного світогляду й високих моральних якостей.

В останній час, акцентується увага дослідників на оздоровленні й гармонізації людини за допомогою музичних творів бароко (Й. Баха, А. Вівальді, Г. Генделя, Дж. Качіні, О. Скарлаті) й класицизму (Л. Бетховена, Й. Гайдна, В. Моцарта); етико-естетичному впливі романтичної музики (П. Чайковського, Ф. Шопена, Ф. Шуберта), яка наповнює духовний світ людини красою і, навіть, корегує її психофізіологічний стан. При формуванні змісту інклюзивного навчання необхідно керуватися принципами: доступності, особистісної зорієнтованості,

етичності та естетичності, емоційності, творчості, художньої образності. Так, принцип доступності є вимогою до підбору музичного матеріалу з опорою на наявний розвиток особистості щодо його сприймання; принцип особистісної зорієнтованості передбачає застосування в інклюзивному навчанні музичних творів, які містять в собі можливості для вирішення особистих й освітніх проблем; принцип етичності та естетичності є вимогою до обрання творів, спрямованих на формування світоглядних і мистецьких цінностей особистості, її комунікативних здібностей, моральних якостей; принцип емоційності базується на застосуванні музики для розвитку емоційної сфери особистості; принцип творчості передбачає використання музичного матеріалу, що потребує активізації творчих здібностей для творчої самореалізації дитини; принцип художньої образності є вимогою щодо застосування музичних творів з яскравими образами для розвитку художньо-асоціативного мислення.

У процесі професійної підготовки майбутні фахівці музичного мистецтва повинні опанувати особливостями застосування урочних та позаурочних форм інклюзивного навчання, групових та індивідуальних. Для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами важливо, щоб учитель креативно підходив до вибору типу уроку музичного мистецтва і, окрім традиційних: комбінований, домінуючий, контрольовано-перевіряючий, тематичний та ін., застосовував нестандартні типи уроків, як: урок-подорож, урок-оркестр, урок-картинна галерея, урок-інтерв'ю, урок-концерт та ін. Творчий підхід бажано проявляти і при виборі позаурочних форм навчання музичному мистецтву, як: творчі гуртки (вокально-хорові, вокальні, оркестрові, сценічної майстерності та ін.), олімпіади, вікторини, конкурси тощо, що допоможуть залучити дітей з особливостями в розвитку в суспільну мистецьку діяльність.

З метою організації і проведення інклюзивного музичного навчання особливо важливим є ознайомлення майбутніх педагогів-музикантів з методами інклюзивного навчання. У психолого-педагогічній практиці широко використовуються специфічні методи музикотерапії, якій властиві функції: регулятивна, що сприяє нормалізації роботи дихання, серця, нервової системи та ін.; комунікативна, що полягає у формуванні потреби спілкуватися з музикою, іншими людьми та ін.; реадaptaційна, яка формує позитивне і оптимістичне ставлення до життя й світу. Сприймання мелодії, ритму, гармонії, що створюють художній смисл музичного твору – надає можливість дитині через художні образи, асоціації, звукову красу

переосмислити внутрішні переживання, усвідомити дисгармонійний результат конфлікту та прийти узгодженості з собою та з людьми, що оточують. Особливе значення має підбір музичних творів для слухання або виконання, що мають гармонізуючий і розвивальний вплив на особистість, як, наприклад, твори світової музичної класики; народів різних країн; сучасних композиторів, створених спеціально для оздоровлення й релаксації.

Уміле використання методів вокалотерапії, яка крім перелічених функцій музикотерапії має психофізіологічну функцію, сприяє корегуванню вербальних здібностей дитини, її міміки і жестів, звільненню від закріпачення. У процесі застосування логопедичних розспівок, поспівок, скоромовок, спрямованих на досягнення якості вимови у дітей значно покращується сприймання, вивчення тексту вокального твору та його виконання. Використання системи мови як засобу оформлення думок, дає можливість учням опанувати її фонетичним, лексичним, граматичним, синтаксичним рівнями. Упровадження методу вокальної та інструментальної терапії в індивідуальній і групових формах музикування сприятиме розвитку самостійної та колективної музичної діяльності дитини.

У процесі інклюзивного музичного навчання, також, доцільно використовувати методи музично-ігрової драматизації, що впливає на формування емоційно-вольової та поведінкової сфери дитини, розвиток фантазії, творчих здібностей; пальчикової гімнастики під музику, спрямованої на покращення координації рухів, розвитку дрібної моторики, мови, пам'яті.

Отже, інклюзивний потенціал музичної освіти становлять навчальні, розвивальні, виховні, лікувальні та ін. можливості самої музики, що використовуються в процесі спеціально організованого інклюзивного музичного навчання. Тому сучасна професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва повинна бути спрямованою на опанування ними змістом, формами, методами інклюзивного музичного навчання дітей.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. За результатами теоретичного дослідження нами визначено поняття «інклюзивний потенціал музичної освіти», що розглядається як специфічні освітні можливості музики, що використовуються в музичному навчанні осіб з особливими освітніми потребами для включення їх в активне суспільне життя. У подальшому практичної перевірки потребують зміст, форми, методи професійної підготовки майбутніх учителів музичного

мистецтва до інклюзивної музичної діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту». – Київ, 05. 09. 2017. – № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Клюев А. С. Инклюзивное музыкальное образование: знак времени / А. С. Клюев // Актуальные проблемы педагогики и образования: сборник научных статей. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2015. – С. 205–207.
3. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. – Київ: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. – 152 с.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія / А. А. Колупаєва. – К. : «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.
5. Кузава І. Б. Порівняльна характеристика термінів «інклюзія» та «інтеграція» / І. Б. Кузава // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Збірник наукових праць. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – № 21. – С. 148–152.
6. Мюллер В. К. Англо-российский словарь / В. К. Мюллер. – М. Рус яз., 1989. – 848 с.
7. Наказ МОН України від 12. 01. 2016. № 8 «Про затвердження Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakonodavstvo.com/ucraini-mon/nakaz-vid-12012016>.
8. Овчаренко Н. А. Тезаурус наукового дослідження музичної освіти / Н. А. Овчаренко // Музична освіта: філософський, мистецтвознавчий та педагогічний наголоси: монографія / За ред. Н. А. Овчаренко, Я. В. Шрамка. – Кривий Ріг: ФО-П Чернявський Д. О., 2018. – 300 с.
9. Смирнов А. А. Непрерывное инклюзивное музыкальное образование / А. А. Смирнов // Среднее профессиональное образование. 2017. № 11. – С. 47–54.
10. Сухомлинський В. Вибрані твори: В. 5-ти т. Т. 3 / В. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с.
11. Холопова В. М. Музыка как вид искусства: Учебное пособие / В. Н. Холопова. – 4-е изд., испр. – СПб.: Издательство «Лань»; издательство «ПЛАНЕТА МУЗЫКИ», 2014. – 320 с.
12. Швед М. Основи інклюзивної освіти: підручник / М. Швед. – Львів: Український католицький університет, 2015. – 360 с.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». (2017). [Law of Ukraine «About Education»]. Kiyiv. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

2. Klyuyev, A. S. (2015). *Inklyuzivnoye muzykalno obrazovaniye: znak vremeni*. [Inclusive musical education: sign of time]. SPb.
3. Kolupaieva, A. A., Taranchenko, O. M. (2016). *Inklyuzivna osvita: vid osnov do praktyky: monohrafiia*. [Inclusive education: from bases to practice: monography]. Kiyiv.
4. Kolupaieva, A. A. (2009). *Inklyuzivna osvita: realii ta perspektyvy: monohrafiia* [Inclusive education: real and future prospects: monography]. Kiyiv.
5. Kuzava, I. B. (2012). *Porivnialna kharakterystyka terminiv «inkliuziia» ta «intehratsiia»*. [Comparing characteristic of terms «inclusion», «integration»]. Kiyiv.
6. Myuller, V. K. (1989). *Anglo-rossiyskiy slovar*. [English Russian dictionary]. Moscow.
7. Nakaz MON Ukrainy. (2016). «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro indyvidualnu formu navchannia v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh». [Order MES of Ukraine «On Approval of the Regulations on the Individual Form of Education in General Educational Institutions»]. Kiyiv. URL: <https://zakonodavstvo.com/ucraini-mon/nakaz-vid-12012016>.
8. Ovcharenko, N. A. (2018). *Tezaurus naukovoho doslidzhennia muzychnoi osvity. Muzychna osvita: filosofskiy, mystetstvoznavchyi ta pedahohichnyi naholosy: monohrafiia*. [Thesaurus of scientific research of musical education. Musical education: philosophical, study of art and pedagogical accents: monography]. Kryvyi Rih.
9. Smirnov, A. A. (2017). *Nepreryvnoye inklyuzivnoye muzykalnoye obrazovaniye*. [Continuing Inclusive Music Education]. Moscow.
10. Sukhomlynskiy, V. (1977). *Vybrani tvory: V. 5-ty t. T. 3* [Chosen works: in 5 volumes. V. 3]. Kiyiv.
11. Kholopova, V. M. (2014). *Muzyka kak vid iskusstva: Uchebnoye posobiye*. [Music is as kind of art: handout]. Moscow.
12. Shved, M. (2015). *Osnovy inklyuzivnoi osvity: pidruchnyk*. [Bases of inclusive education: textbook]. Lviv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОВЧАРЕНКО Наталія Анатоліївна – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування.
Наукові інтереси: модернізація музичної освіти; вокально-педагогічна діяльність майбутніх учителів музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OVCHARENKO Natalia Anatoliivna – Doctor of Pedagogical Sciences, senior lecturer, Professor of the kafedra (department) in methodological of musical education, singing and choir conducting in Krivoy Rog State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: modernisation of musical education, vocal-pedagogical activity of the future teachers in musical art.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2019 р.